

Krystyna Sanetra
Biblioteka Jagiellońska
krystyna.sanetra@uj.edu.pl

Standardowe dane bibliograficzne w katalogach hybrydowych

Streszczenie: W artykule omówiono międzynarodowe standardy katalogowania i pokazano, że zasady tworzenia polskich danych bibliograficznych były i są determinowane przez międzynarodowe wytyczne. Przedstawiono ogólnie standard Resource Description & Access (RDA), a następnie wdrożone etapowo w NUKAT jego elementy. Pokazano m.in., że zmiany w terminologii, odstępstwa od tradycyjnego formułowania oznaczeń odpowiedzialności i doboru punktów dostępu w oczywisty sposób powodują, w mniejszym lub większym stopniu, odchodzenie od dotychczasowych norm i przepisów. W rezultacie rozpoczęcie stosowania zasad RDA wnosi do katalogów bibliotecznych hybrydowość, ponieważ zawierają one rekordy bibliograficzne sporządzone zarówno według standardu ISBD, jak i RDA. Zasugerowano, że pełne wdrożenie modelu RDA w powinno umożliwić udostępnienie wysokiej jakości danych bibliograficznych poza katalogiem bibliotecznym w środowisku sieciowym oraz że dane bibliograficzne powinny stać się integralną częścią sieci semantycznej.

Słowa kluczowe: dane bibliograficzne, katalogowanie, Resource Description & Access, RDA, sieć semantyczna

Dane bibliograficzne – międzynarodowe standardy

Dane bibliograficzne to elementy danych, które opisują i zapewniają dostęp do zasobu bibliograficznego. Zasób bibliograficzny to jednostka materialna lub niematerialna, której zawartość stanowią wytwory intelektualne i/lub artystyczne. To definicje zawarte w aktualnym dokumencie pt. *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)*, opracowanym przez International Federation of Library Associations and Institutions¹ (IFLA, Międzynarodowa Federacja Bibliotekarskich Stowarzyszeń i Instytucji). W tej edycji *Deklaracji międzynarodowych zasad katalogowania* po raz pierwszy pojawia się termin *dane bibliograficzne*. Nie zmieniając właściwie zawartości definicji, zastąpiono nim pojęcie *rekord bibliograficzny*, uznano bowiem, że rekord to tylko jeden sposób, w jaki dane mogą być zagregowane i zobrazowane.

Pierwsza oryginalna deklaracja zasad, potocznie znana pod nazwą *Zasady paryskie*², zatwierdzona w październiku 1961 r. w Paryżu podczas międzynarodowej konferencji poświęconej zasadom katalogowania, stanowiła podstawę międzynarodowej standaryzacji katalogowania. *Zasady paryskie* odnosiły się tylko do wyboru i formy haseł głównych i dodatkowych, czyli do podstawowych elementów determinujących kolejność pozycji w katalogach, w których hasła autorskie przeplatają się z tytułami prac w jednym ciągu alfabetycznym (jak w katalogu kartkowym). Większość zasad katalogowania tworzonych odtąd w różnych krajach powstawało na podstawie *Zasad paryskich*.

¹ GALEFFI, A. i in. *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions. 2016 ed. with minor rev., 2017, p.14. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf.

² *Statement of Principles adopted by the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October 1961* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/IMEICC/IMEICC1/statement_principles_paris_1961.pdf.

Ponad 40 lat później, gdy katalogerzy i użytkownicy powszechnie wykorzystywali już katalogi komputerowe typu OPAC, potrzeba międzynarodowych zasad katalogowania stała się jeszcze bardziej paląca. W związku z tym IFLA opracowała i opublikowała w 2009 r. nową *Deklarację międzynarodowych zasad katalogowania* (ICP³), odpowiednią do stosowania w katalogach bibliotecznych dostępnych online, której podstawowym celem było zapewnienie wygody użytkownikom tych katalogów. Zapisami objęto nie tylko dokumenty piśmiennicze, ale też pozostałe typy publikacji. Ponadto określono nie tylko dobór i formę punktów dostępu, lecz również inne aspekty dotyczące danych bibliograficznych i wzorcowych. Deklarację opracowano na podstawie koncepcyjnego modelu IFLA opisanego w dokumencie *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR)⁴. Wyrażono nadzieję, że przyczyni się ona do wzmożenia międzynarodowej wymiany danych bibliograficznych i wzorcowych oraz że będzie przydatna przy opracowaniu międzynarodowych zasad katalogowania. I właśnie z modeli koncepcyjnych FRBR i późniejszego FRAD (Functional Requirements for Authority Data) – jak pisze Barbara B. Tillett⁵, – twórcy Resource Description and Access (RDA) przejęli jednostki, atrybuty identyfikujące każdą jednostkę, relacje, a także koncepcję zadań mających na względzie użytkownika, zaś z wyżej wymienionej *Deklaracji* z 2009 r. zaczerpnęli zasadę *reprezentatywności* – używaną przy transkrypcji danych i zasadę *wygody użytkownika* – dbałości o to, aby tworzony opis był dla niego zrozumiały: *Użytkownik jest na pierwszym miejscu i powinien zawsze być brany pod uwagę przy tworzeniu opisu bibliograficznego i punktów dostępu*⁶.

W kolejnej, wspomnianej na początku, edycji ICP z 2016 r. (z drobnymi poprawkami w 2017 r.) wzięto ponadto pod uwagę nowe kategorie użytkowników, środowisko otwartego dostępu, współdziałanie i dostępność danych, cechy narzędzi wyszukiwawczych, a także znaczącą zmianę zachowań użytkowników.

Dane bibliograficzne – standardy międzynarodowe w Polsce

Początki uzgadniania polskich przepisów z międzynarodowymi zasadami katalogowania książek⁷ wyznaczają daty: 1 stycznia 1984 r. – od tej daty zaczęła obowiązywać znowelizowana norma PN-82-/N-0152.01 *Opis bibliograficzny. Książki*, uwzględniająca wymagania ISBD(M), 1983 r. – wydanie opracowanych przez Marię Lenartowicz *Przepisów katalogowania książek. Część 1. Opis bibliograficzny*⁸, opartych na drugim wydaniu ISBD(M) z 1978 r.

³ *Statement of International Cataloguing Principles* (ICP) [online]. International Federation of Library Associations and Institutions, 2009. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf.

⁴ *Functional Requirements for Bibliographic Records* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions, 2009. [Dostęp 9.04.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf

⁵ TILLET, B.B. RDA, or, The long journey of the catalog to the digital age. *JLIS.it* [online]. 2016, Vol. 7, No. 1, s. 9. [Dostęp 10.01.2018]. ISSN 2038-1026 Dostępny w: <https://www.jlis.it/article/view/11643/10847>.

⁶ Tamże, s. 11.

⁷ ISBD(M) = International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications opublikowano w 1974 r., a nowe poprawione i uzupełnione wydanie ukazało się w roku 1978. Polskie tłumaczenie ISBD(M) ukazało się w *Przeglądzie Bibliotecznym* w 1975 r. w zeszycie 1.

⁸ LENARTOWICZ, M. *Przepisy katalogowania książek. Cz. 1. Opis bibliograficzny*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1983. ISBN 83-00-00590-0.

i 1 stycznia 1976 r. – od kiedy to w *Przewodniku Bibliograficznym*, a tym samym na centralnie drukowanych przez Bibliotekę Narodową kartach katalogowych, pojawiły się opisy bibliograficzne sporządzane zgodnie z wymogami ISBD(M).

Te nowe, zgodne z międzynarodowymi zasadami *Przepisy katalogowania książek*, miały w założeniu, oprócz wspomnianej części 1, składać się z części 2 pt. *Hasło* oraz części 3 poświęconej budowie katalogu alfabetycznego. Jednak części 2 i 3 w zamierzonej formie nie ukazały się. Natomiast stopniowo opracowano arkuszową polską normę opisu bibliograficznego dla poszczególnych typów dokumentów⁹, a następnie, również z uwzględnieniem międzynarodowych zasad zawartych w dokumentach IFLA, polską normę dotyczącą haseł opisu bibliograficznego¹⁰. Zamierzonej części 2 i 3 *Przepisów katalogowania książek* nie opracowano i nie opublikowano, bo ledwo biblioteki zdołały się uporać z wdrożeniem nowych zasad katalogowania książek, zawartością, budową i układem graficznym opisu, znakami umownymi oddzielającymi strefy opisu i poszczególne elementy w ich obrębie, gdy nastąpiła gwałtowna komputeryzacja katalogów. Tak więc tematyka części 2 i 3 *Przepisów katalogowania książek* nie została zarzucona, lecz zaktualizowana i zmodernizowana. Należało zmierzyć się z kartotekami haseł wzorcowych (khw), a raczej ich brakiem i brakiem standardów w tym względzie, z budową katalogu komputerowego (już nie tylko alfabetycznego, ale alfabetyczno-przedmiotowego, jednego dla wszystkich typów dokumentów, z wbudowaną kartoteką haseł wzorcowych), z formatem zapisu danych USMARC/MARC 21 zarówno dla opisu bibliograficznego, jak i rekordu khw, o którym to formacie bibliotekarze nie mieli wówczas pojęcia.

Pojawiły się zatem pierwsze potrzebne bibliotekarzom materiały: *Format USMARC opisu katalogowego książek: instrukcja wypełniania rekordu w VTLS* w opracowaniu Marii Lenartowicz, przy współpracy Anny Paluszkiewicz, oraz *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych: instrukcja wypełniania rekordu w VTLS* w opracowaniu Anny Paluszkiewicz przy współpracy Marii Lenartowicz. Opublikowano te pozycje pod auspicjami Międzyuczelnianego Zespołu Koordynacyjnego ds. Wdrażania VTLS w skoroszytowej formie, odpowiednio w latach 1993 i 1994.

Od stycznia 1994 r. polskie biblioteki akademickie wykorzystujące oprogramowanie VTLS stosowały w praktyce wyżej wymienione instrukcje. Zmiany wynikające ze zdobywanego przez bibliotekarzy doświadczenia oraz zmiany zachodzące w formacie USMARC spowodowały konieczność aktualizacji dotychczasowej instrukcji. Książkowe jej wydanie, autorstwa Marii Lenartowicz i Anny Paluszkiewicz, opublikowało Wydawnictwo SBP w roku 1997¹¹. Przyjęto za-

⁹ PN-82/N-01152.00 Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne; PN-82/N-01152.01 Opis bibliograficzny. Książki; PN-N-01152-1/A1:1997 Opis bibliograficzny. Książki. Zmiana A1; PN-N-01152-2:1997 Opis bibliograficzny. Wydawnictwa ciągłe; PN-87/N-01152.03 Opis bibliograficzny. Dokumenty normalizacyjne; PN-N-01152-4:2009 Opis bibliograficzny. Dokumenty ikonograficzne; PN-N-01152-5:2001 Opis bibliograficzny. Dokumenty kartograficzne; PN-N-01152-6:1983 Opis bibliograficzny. Druki muzyczne; PN-N-01152-7:1985 Opis bibliograficzny. Dokumenty dźwiękowe; PN-N-01152-8:1994 Opis bibliograficzny. Stare druki; PN-N-01152-10:1991 Opis bibliograficzny. Dokumenty techniczno-handlowe; PN-N-01152-12:1994 Opis bibliograficzny. Filmy; PN-N-01152-13:2000 Opis bibliograficzny. Dokumenty elektroniczne.

¹⁰ PN-N-01229 Hasło opisu bibliograficznego. Hasło osobowe, 2002; PN-N-01230 Hasło opisu bibliograficznego. Hasło korporatywne, 2001; PN-N-01231 Hasło opisu bibliograficznego. Hasło tytułowe, 2001.

¹¹ LENARTOWICZ, M., PALUSZKIEWICZ, A. *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1997. ISBN 83-85778-76-4.

łożenie, że dotyczy ona katalogu online i nie uwzględnia już potrzeby druku kart katalogowych. Prezentowany w instrukcji opis bibliograficzny zgodny był z PN-N-01152-1:1982¹² oraz PN-N-01152-1/A1¹³ (odpowiednie punkty normy podano przy opisie odpowiednich pól) oraz *Przepisami katalogowania książek. Cz. 1*¹⁴.

Równocześnie opracowywano i publikowano podręczniki dotyczące formatu USMARC rekordu khw¹⁵ (1999 r.), zasad sporządzania rekordów khw (1995 r.¹⁶, 1999 r.¹⁷) oraz tworzenia kartotek wzorcowych języka KABA (1997 r.)¹⁸. W przypadku kartotek wzorcowych, zarówno dotyczących punktów dostępu do opisu bibliograficznego, jak i opracowania przedmiotowego, zasady ich tworzenia były przedmiotem odrębnych od formatu publikacji.

W 1993 r. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW) udostępniła online tworzoną wcześniej bazę pod nazwą Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych (CKHW), a w tym samym roku do współtworzenia kartotek przystąpiły: Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego, Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej i Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego. W 1996 r. w BUW powstało Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych, oddział nadzorujący prace nad CKHW. Współpraca Centrum z Wydawnictwem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich zaowocowała wyodrębnieniem publikacji poświęconych warsztatowi bibliotekarskiemu – powstała seria *Formaty, Kartoteki*¹⁹. W ramach tej serii opublikowano formaty MARC 21 rekordu bibliograficznego dla poszczególnych typów dokumentów (dla książki: wyd. 2 – t. 7, wyd. 3 – t. 20, wyd. 4 – t. 23, dla wydawnictwa ciągłego – t. 10 i rekordu zasobu – t. 9, dla dokumentu dźwiękowego – t. 11, dla dokumentu elektronicznego – t. 12, kartograficznego – t. 18, ikonograficznego – t. 21, dla starego druku – t. 24). Równolegle publikowano tomy poświęcone kartotekom wzorcowym, opracowaniu przedmiotowemu i tym podobnym zagadnieniom.

Opisane skrótowo powyżej pionierskie prace, podjęte przez współpracujące biblioteki naukowe wdrażające oprogramowanie VTLS, wymagały nie tylko ustawicznego doskonalenia opracowanych instrukcji, ale i przygotowywania nowych, mierzenia się z problemami tworzenia baz danych, ze strukturą danych bibliograficznych w systemach bibliotecznych, z propagowaniem i uzasadnianiem potrzeby i wagi stosowania polskich norm katalogowania oraz

¹² PN-N-01152-1:1982 Opis bibliograficzny. Książki.

¹³ PN-N-01152-1/A1 Opis bibliograficzny. Książki (Zmiana A1).

¹⁴ Tę zgodność zadeklarowano również w instrukcji wypełniania rekordu bibliograficznego i rekordu zasobu w systemie INNOPAC, wydanej przez Bibliotekę Narodową (BN) w 1997 r., przeznaczonej dla komórek BN sporządzających opisy bibliograficzne książek.

¹⁵ PALUSZKIEWICZ, A. *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych: zastosowanie w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1999. ISBN 83-87629-35-9.

¹⁶ BAGIEŃSKA, Z., KOSTRZEWA, W., PALUSZKIEWICZ, A. *Zasady tworzenia kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego*. Warszawa: Fundacja Rozwoju UG, 1995. ISBN 83-8630-08-8.

¹⁷ GAJOWNICZEK-WOŹNIAK, M., KOSEK, J., KSIĄŻCZAK, M., PALUSZKIEWICZ, A., SANETRA, K., ŚNIEŻKO, L. *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe: zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1999. ISBN 83-87629-26-X.

¹⁸ GŁOWACKA, T. *Kartoteka wzorcowa języka KABA: stosowanie w katalogowaniu przedmiotowym*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1997. ISBN 83-85778-86-1.

¹⁹ Wyszczególnienie tomów serii zobacz np. https://chamo.bj.uj.edu.pl/uj/search/query?term_1=formaty+kartoteki&theme=system.

konieczności stosowania jednolitych reguł, aby w pełni wykorzystać możliwości użytkowanego oprogramowania oraz współpracę przy wprowadzaniu i wymianie danych.

Trzy pierwsze lata tworzenia baz katalogowych i wzajemnej wymiany danych zmusiły biblioteki wdrażające oprogramowanie VTLS do określenia szczegółowych zasad katalogowania, zwłaszcza w sytuacjach nietypowych, o których nie było mowy w obowiązujących normach, *Przepisach katalogowania książek*, instrukcjach do formatu. Aby zebrać te doświadczenia, wydano poradnik dotyczący katalogowania książek i wydawnictw ciągłych, w którym w pierwszym rozdziale omówiono sprawiający wciąż trudności sposób wykorzystania haseł formalnych w katalogu online²⁰.

Tak potrzebne prace nad polskimi zasadami sporządzania kartotek wzorcowych zaowocowały wydaniem nowych, poszerzonych zasad tworzenia kartotek haseł wzorcowych formalnych, osobowych, korporacyjnych i tytułowych²¹, skonsultowanych uprzednio z bibliotekami stosującymi system Horizon i Biblioteką Narodową (INNOPAC), w wyniku czego wprowadzono do tekstu pewne zmiany niwelujące przykre konsekwencje stosowania przez biblioteki różnych oprogramowań bibliotecznych. Podjęto też zespołowe prace nad językiem haseł przedmiotowych KABA (kompatybilnym z LCSH²² i RAMEAU²³) do katalogowania przedmiotowego wyszczególniającego, prezentowanego w formie khw. I w tej materii opublikowano wiele opracowań, poczynając od wydanej w 1994 r. *Kartoteki wzorcowej języka KABA. Cz. 1, Nazwy własne*²⁴. Powiązanie w logiczną całość kartoteki dla języka haseł przedmiotowych z kartoteką wzorcową haseł opisu bibliograficznego było w polskim bibliotekarstwie przedsięwzięciem pionierskim. W roku 2014 zakończone zostały prace nad zapewnieniem zgodności haseł formalnych khw (nazwy osobowe, nazwy ciał zbiorowych, nazwy imprez oraz tytuły ujednolicone) i odpowiadających im rekordów języka haseł przedmiotowych KABA. W styczniu 2015 r. zaczął funkcjonować rekord uniwersalny, czyli dokonano faktycznego scalenia kartoteki formalnej i przedmiotowej KABA w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych w bazie NUKAT - centralnym katalogu zbiorów polskich bibliotek naukowych.

Od 1998 r. współpracujące biblioteki naukowe, pod egidą Zespołu Koordynacyjnego składającego się z bibliotek wykorzystujących systemy biblioteczne Horizon i VTLS oraz przedstawicieli Biblioteki Narodowej (INNOPAC), przygotowywały koncepcję katalogu centralnego z wykorzystaniem CKHW, który miał być zarazem źródłem informacji o zasobach bibliotek oraz źródłem rekordów do katalogów lokalnych. Pilnym zadaniem było więc ujednoczenie zasad katalogowania. Jedną z istotnych publikacji omawiającą m.in. relacje między formatami i ujednoliconymi zasadami katalogowania oraz korzyści ze stosowania zasad katalogowania był tom 6 w serii *Formaty, Kartoteki, zatytułowany Stosowanie polskich norm w zauto-*

²⁰ KOSEK, J., BURAKOWSKA-NIEZGODA, E., PALUSZKIEWICZ, A., LENARTOWICZ, M. *Katalogowanie książek i wydawnictw ciągłych w formacie USMARC: poradnik*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1997. ISBN 83-85778-77-2.

²¹ GAJOWNICZEK-WOŹNIAK, M., KOSEK, J., KSIĄŻCZAK, M., PALUSZKIEWICZ, A., SANETRA, K., ŚNIEŻKO, L., dz. cyt.

²² RAMEAU = Répertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabétique unifié.

²³ LCSH = Library of Congress Subject Headings.

²⁴ WOŹNIAK, J. (red.). *Kartoteka wzorcowa języka KABA. Cz. 1, Nazwy własne*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1994. ISBN 83-85778-21-7.

*matyzowanych katalogach bibliotecznych*²⁵. Gdy w roku 2002 nastąpiło oficjalne otwarcie katalogu NUKAT, portal Centrum NUKAT zyskał zakładkę *Warsztat*²⁶ i stał się miejscem publikowania formatów, instrukcji, procedur i innych materiałów.

Można się spotkać z zarzutem, że nie zostały opublikowane przepisy katalogowania dla książek i innych typów dokumentów, że należało dostrzec, *oczywistą* dla bibliotekarza, rozłączność pól działania, tj. przepisów katalogowania i zapisu danych w formacie, a w zamian za to publikowano dokumentację formatu MARC 21²⁷. Owszem, był zamysł opracowania odrębnie przepisów katalogowania, lecz stałe brakowało na to czasu. Budowanie wspólnej bazy khw i bazy opisów bibliograficznych wymagało bieżącego rozwiązywania problemów dotyczących ujednoczonych zasad katalogowania. Początkowo przy katalogowaniu książek bardzo często odwoływano się do *Przepisów katalogowania książek* Lenartowicz. Przy katalogowaniu innych typów dokumentów nie było się do czego odwołać, nie było bowiem nie tylko przepisów katalogowania, ale często również norm.

Poza tym bibliotekarz tworzący dane bibliograficzne musi znać nie tylko przepisy katalogowania dotyczące danego typu dokumentu, ale także wiedzieć, jak te dane bibliograficzne zapisać w formacie za pomocą interfejsu systemu bibliotecznego. W XX w. katalogerzy i naukowcy wspierali wyobrażenie, że katalogowanie jest niezależne od technologii, a zasady katalogowania istnieją niezależnie od technologicznego środowiska. *Analiza historii i ewolucji rekordów bibliograficznych dowodzi jednak, że reguły i przepisy katalogowania były i nadal są ściśle powiązane z technologiami epoki, w której się ukształtowały*²⁸. Trudno nie zgodzić się z tą opinią, gdy decydując o jakimś szczegółowym problemie przy katalogowaniu, brało się i bierze pod uwagę, czy i jak przyjęte rozwiązanie zostanie obsłużone przez oprogramowanie biblioteczne. Lub dawniej, gdy ograniczało się dane opisu bibliograficznego tak, aby zmieściły się na karcie katalogowej. Nie jest też wcale oczywiste, że bibliotekarz-praktyk przy sporządzaniu rekordów bibliograficznych chciałby korzystać z dwóch podręczników zamiast z jednego, w którym są informacje, na podstawie czego i jak sformułować dany element opisu oraz w którym polu go zapisać i jakie są relacje tego pola/podpola z innymi polami.

Wydaje się, że kontrowersje wynikają także z dość niefortunnych tytułów tych tzw. formatów. W rekordzie bibliograficznym elementy danych zgrupowane w trzech rodzajach pól identyfikowane są trzema kategoriami etykiety: 00X – pola stałej długości przeznaczone na dane kontrolne, w tym kody cech bibliograficznych katalogowanego dokumentu, 0XX – pola zawierające numery znormalizowane, klasyfikacje oraz informacje w postaci kodów, dotyczące rekordu i opisywanego dokumentu oraz etykiety XXX, czyli etykiety pól, w których umieszcza się opis bibliograficzny, w tym informacje dotyczące punktów dostępu oraz same punkty dostępu. W rekordzie bibliograficznym dominują pola XXX zawierające dane

²⁵ PADZIŃSKI, A. *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2000. ISBN 83-87629-47-2.

²⁶ <http://centrum.nukat.edu.pl/pl/warsztat>.

²⁷ FRANKE, J. Recenzja: Formatu MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki. Wyd. 4. *Przegląd Biblioteczny* 2017, r. 85, z. 3, s. 373. ISSN 0033-202X.

²⁸ CLARKE, R.I. Breaking records: the history of bibliographic records and their influence in conceptualizing bibliographic data. *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2015, 53, 3–4, p. 298. [Dostęp 08.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2014.960988](https://doi.org/10.1080/01639374.2014.960988).

dotyczące poszczególnych stref opisu bibliograficznego (są to pola zmiennej długości: 245, 250, 260, 300 itd.) oraz punkty dostępu. Podobnie jest zatem w dokumentacjach do formatu – przeważają treści dotyczące tworzenia danych bibliograficznych, informacje na temat źródeł danych do opisu, zasad doboru oznaczeń odpowiedzialności i tworzenia na ich podstawie punktów dostępu. Format jawi się w nich tylko jako forma wyrazu – jako sposób zapisu opracowanych danych bibliograficznych. Tytuły tych podręczników powinny zatem podkreślać ich dominującą zawartość (np. *Dane bibliograficzne dotyczące książki zapisane w strukturze rekordu w formacie MARC 21*, lub *Opis bibliograficzny książki – zapis elementów danych w formacie MARC 21*).

Dzisiaj bibliotekarze mają już pełną świadomość, że na wartość katalogu komputerowego dostępnego online mają wpływ dane, a ich jakość decyduje o sprawności systemu bibliotecznego i o efektywności korzystania z niego przez użytkowników. Aby dane były spójne, opisy bibliograficzne muszą być sporządzane według jednolitych zasad, kontrolowane punkty dostępu muszą być ujednocinane w kartotece wzorcowej, a system biblioteczny powinien zapewniać prawidłową obsługę powiązań między zbiorem rekordów bibliograficznych i zbiorem rekordów khw. A w dobie internetu i globalnego uniwersum bibliograficznego kluczowa jest zgodność z międzynarodowymi wskazaniem i zasadami, warunkująca wymianę danych, ogólnokrajową i międzynarodową.

RDA – innowacje w katalogowaniu

Resource Description & Access (RDA) to nowy, na miarę XXI wieku, standard zapisu danych bibliograficznych, dzięki któremu wykorzystanie danych może być bardziej efektywne, umożliwić szerszą ich wymianę i ponowne wykorzystywanie w środowisku cyfrowym. W nazwie standardu nie pojawia się już termin *katalogowanie*, kluczowy jest opis zasobów i dostęp.

Standard RDA posadowiony jest na modelu relacji jednostek, wypracowanym i przedstawionym przez IFLA w modelach koncepcyjnych FRBR, FRAD, FRSAD²⁹. Choć zbudowany jest zasadniczo na podstawie Anglo-American Cataloguing Rules 2 (AACR2), w *RDA Toolkit*³⁰ powołano się także na jego związek z innymi kluczowymi standardami wykorzystanymi przy jego opracowywaniu, a mianowicie na skonsolidowaną edycję ISBD oraz *MARC 21 Format for Bibliographic Data* i *MARC 21 Format for Authority Data*.

W przeciwieństwie jednak do AACR2 i ISBD, w których opisane zasady skoncentrowane są na typach katalogowanych dokumentów, często przedstawianych w indywidualnych rozdziałach, struktura RDA oparta jest na jednostkach ze wspomnianych modeli koncepcyjnych i relacji tych jednostek. Jest to znaczące odejście od dotychczasowego sposobu przedstawiania zasad katalogowania, co po zapoznaniu się z tym standardem i po jego pełnym wdrożeniu może zmusić bibliotekarzy do innego spojrzenia na opisywanie zasobów i zapoczątkować innowacyjny proces katalogowania w ramach modelu FRBR.

²⁹ FRSAD = Functional Requirements for Subject Authority Data.

³⁰ *RDA Toolkit* [online]. 2010, s. 0.3.1. [Dostęp 1.02.2018]. Dostępny w: <https://access.rdatoolkit.org/>.

Dane sporządzone według standardu RDA są tak zaprojektowane, aby umożliwić użytkownikom wykonanie zadań zdefiniowanych na podstawie modelu koncepcyjnego FRBR:

- znalezienie zasobów skorelowanych z kryterium wyszukiwawczym użytkownika,
- potwierdzenie, że opisany zasób pokrywa się z poszukiwanym zasobem, lub rozróżnienie między dwoma lub więcej zasobami o podobnej charakterystyce,
- wybranie zasobu, który jest adekwatny do potrzeb użytkownika,
- uzyskanie dostępu do opisanego zasobu.

Powyższe założenia korespondują z zadaniami katalogu wyszczególnionymi w ICP 2017³¹, z tym że owa deklaracja formułuje jeszcze jedno ważne zadanie:

- nawigacja i eksploracja w obrębie katalogu, dzięki logicznemu rozmieszczeniu i uporządkowaniu danych bibliograficznych i wzorcowych oraz dzięki klarownej i zrozumiałej prezentacji powiązań między jednostkami w katalogu oraz poza katalogiem (w innych katalogach i w obszarach niebibliotecznych).

Zasadniczo *standard RDA jest niezależny od formatu i nie wymaga stosowania struktury ISBD bądź formatu MARC*³². Tym niemniej większość bibliotekarzy, którzy uprzednio katalogowali według AACR2 lub według ISBD, w tym również katalogujący w NUKAT, wykorzystuje i będzie wykorzystywał do zapisu danych, przynajmniej w najbliższej przyszłości, zarówno format MARC 21, jak i znaki umowne z ISBD. Dla ułatwienia implementacji RDA w formacie MARC 21 poczyniono znaczące zmiany (np. w 2009 r. w opisie bibliograficznym dołożono pola 336, 337, 338). RDA zaprojektowany jest do użytkowania w kontekście międzynarodowym³³. Standard wdrożony został między innymi w British Library, Library of Congress (w 2013 r.), Library and Archives Canada, National Library of Australia, Deutsche Nationalbibliothek, wdrażany jest w bibliotekach Austrii, Niemiec, niemieckojęzycznej części Szwajcarii, we Francji, widoczny w WorldCat. Na zainteresowanie standardem RDA w Europie wskazuje fakt, że już w 2010 r. powstała Europejska Grupa ds. RDA (European RDA Interest Group - EURIG), początkowo nieformalna, ale od założycielskiego zjazdu we Frankfurcie w grudniu 2011 r. sformalizowana organizacja. Główne cele na jakie wskazano w statucie tej organizacji to: stworzenie platformy do wymiany doświadczeń między użytkownikami RDA, wspieranie implementacji i tłumaczenia, koordynacja prac zmierzających do opracowania propozycji zmian w standardzie RDA odpowiadających potrzebom europejskich bibliotek³⁴.

³¹ GALEFFI A. i in. *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions. 2016 ed. with minor rev., 2017. p.11. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf.

³² MAXWELL, R.L. *Maxwell's Handbook for RDA: explaining and illustrating RDA: Resource Description and Access using MARC 21*. London: Facet Publishing, 2014, p. VIII. ISBN 978-1-85604-832-3.

³³ *RDA Toolkit* [online]. 2010, p. 0.15. [Dostęp 1.02.2018]. Dostępny w: <https://access.rdatoolkit.org/>.

³⁴ ŚNIEŻKO, L. Kilka słów o Europejskiej Grupie ds. RDA. *Tytuł Ujednolicony: wokół katalogu centralnego NUKAT* [online], 2016, 4(21), s. 28-29. [Dostęp 12.04.2018]. Dostępny w: https://issuu.com/nukat/docs/tu_21_strony.

RDA w NUKAT

O RDA, nowym standardzie katalogowania, dyskutowano w Centrum NUKAT i gronie współpracujących bibliotek począwszy od roku 2010. Ale pierwsze wypracowane zmiany w katalogowaniu zaczęły obowiązywać dopiero od 1 stycznia 2015 r. Stanowiły one początkowy etap wprowadzania w NUKAT nowych zasad opisu zasobów według standardu RDA. Dotyczyły strefy tytułu i oznaczenia odpowiedzialności i w związku z tym także doboru hasła głównego (w polach 100, 110), haseł dodatkowych (pola 700, 710) oraz tytułu ujednoczonego dla dzieła autorskiego (pola 240/7XX), który stosowany ma być niezależnie od liczby autorów. Zniesiono *zasadę trzech*, na rzecz podawania w oznaczeniu odpowiedzialności nazw wszystkich twórców i współtwórców przejętych z podstawowych źródeł danych, właściwych dla danego typu dokumentu. W pierwszej fazie nowe zasady były obowiązkowe dla dokumentów zwartych piśmienniczych, wydawanych od 2015 r., a dopuszczalne – dla wydanych przed rokiem 2015 i akceptowane w przypadku pozostałych typów dokumentów. Zrezygnowano również ze stosowania skrótów wyrazów i wyrażeń w opisie bibliograficznym w odniesieniu do oznaczeń odpowiedzialności. Zasady doboru źródeł informacji, ich kolejność i związane z tym doboru oznaczeń odpowiedzialności dla poszczególnych typów dokumentów pozostał bez zmian³⁵.

Tab. 1. Przykład rekordu bibliograficznego dla książki – przed zmianami i po uwzględnieniu zmian, obowiązujących od 1.01.2015 r. (tylko pola, których zawartość uległa zmianie lub które dodano)

Rekord bibliograficzny dla książki – przed zmianami		Rekord bibliograficzny dla książki – po zmianach	
035	\$a xx004086637	035	\$a xx004086637
100	\$a Bradley, John R.	100	\$a Bradley, John R.
245	\$a Genetyka medyczna : \$b notatki z wykładów / \$c John R. Bradley, David R. Johnson, Barbara R. Pober ; red. nauk. tłum. Tadeusz Mazurczak ; [tłum. Jakub Kłapecki [et al.].	245	\$a Genetyka medyczna : \$b notatki z wykładów / \$c John R. Bradley, David R. Johnson, Barbara R. Pober ; redakcja naukowa tłumaczenia Tadeusz Mazurczak ; [tłumaczenie Jakub Kłapecki, Agnieszka Sobczyńska-Tomaszewska, Krzysztof Szczaluba, Katarzyna Wertheim].
250	\$a Wyd. 1, 2 dodr.	250	\$a Wyd. 1, 2 dodr.
260	\$a Warszawa : \$b Wydawnictwo Lekarskie PZWL, \$c 2017.	260	\$a Warszawa : \$b Wydawnictwo Lekarskie PZWL, \$c 2017.
300	\$a XIV, 174 s. : \$b il. ; \$c 24 cm.	300	\$a XIV, 174 s. : \$b il. ; \$c 24 cm.
700	\$a Johnson, David R. \$d (1956-).	700	\$a Johnson, David R. \$d (1956-).
700	\$a Pober, Barbara R.	700	\$a Pober, Barbara R.
700	\$a Mazurczak, Tadeusz Jerzy. \$e Red.	700	\$a Mazurczak, Tadeusz Jerzy. \$e Red.
700	\$a Kłapecki, Jakub. \$e Tł.	700	\$a Kłapecki, Jakub. \$e Tł.
		700	\$a Sobczyńska-Tomaszewska, Agnieszka. \$e Tł.
		700	\$a Szczaluba, Krzysztof. \$e Tł.
		700	\$a Wertheim-Tysarowska, Katarzyna. \$e Tł.

Źródło: opracowanie własne.

Rozszerzenie stosowania zmian odnośnie podawania autorów/twórców w hasłach głównych (pola 100, 110) i dodatkowych (pola 700, 710) oraz w strefie tytułu i oznaczenia odpowiedzialności na wszystkie typy dokumentów katalogowane w NUKAT zaczęło obowią-

³⁵ CENTRUM NUKAT. Zmiana zasad podawania autorów/twórców w hasłach głównych (pola 100/110/111) i hasłach dodatkowych (pola 700/710/711) oraz w strefie tytułu i oznaczenia odpowiedzialności. NUKAT-RDA. 1-2015. Obowiązuje od 1 stycznia 2015 roku. *E-mail do bibliotek współkatalogujących* [online]. 12.12.2014 14:43.

zywać od 16 maja 2016 r. W opisie doboru oznaczeń odpowiedzialności, które przejmować należy z odpowiednich źródeł zgodnie z ustaloną kolejnością, powołano się na wieloarkusową normę PN-82/N-01152 ustanowioną dla poszczególnych typów dokumentów³⁶.

Tab. 2. Przykład rekordu bibliograficznego dla filmu – przed zmianami i po uwzględnieniu zmian, obowiązujących od 16.05.2016 r. (tylko pola, których zawartość uległa zmianie lub które dodano)

Rekord bibliograficzny dla filmu – przed zmianami		Rekord bibliograficzny dla filmu – po zmianach	
035	\$a xx004235820	035	\$a xx004235820
245	\$a Szkoła uwodzenia Czesława M. \$h [Film] / \$c reż. Aleksander Dembski ; scen. i dialogi Aleksander Dembski, Monika Franczak ; producent Robert Kijak [et al.].	245	\$a Szkoła uwodzenia Czesława M. \$h [Film / \$c reżyseria Aleksander Dembski ; scenariusz i dialogi Aleksander Dembski, Monika Franczak ; producent Robert Kijak, Anna Różalska, Aleksander Dembski, Tarik Hachoud, Czesław Mozil.
250	\$a Ed. spec. DVD/CD.	250	\$a Ed. spec. DVD/CD.
300	1 dysk optyczny (91 min) : \$b dżw., kolor. ; \$c 12 cm + \$e broszura : [20] s. : il. ; 20 cm.	260	\$a Warszawa : \$b Agora, \$c cop. 2017.
300	\$a 1 płyta CD : \$b zapis cyfr., stereof. ; \$c 12 cm + \$e broszura : [24] s. : il. ; 12 cm.	300	1 dysk optyczny (91 min) : \$b dżw., kolor. ; \$c 12 cm + \$e broszura : [20] s. : il. ; 20 cm.
546	\$a Ścieżka dźwiękowa w jęz. pol., napisy w jęz. ang.	300	\$a 1 płyta CD : \$b zapis cyfr., stereof. ; \$c 12 cm + \$e broszura : [24] s. : il. ; 12 cm.
700	\$a Dembski, Aleksander \$d (1973-). \$e Reż.	546	\$a Ścieżka dźwiękowa w języku polskim, napisy w języku angielskim.
700	\$a Franczak, Monika. \$e Scen.	700	\$a Dembski, Aleksander \$d (1973-). \$e Reż.
700	\$a Kijak, Robert. \$e Prod.	700	\$a Franczak, Monika. \$e Scen.
		700	\$a Kijak, Robert. \$e Prod.
		700	\$a Różalska, Anna. \$e Prod.
		700	\$a Hachoud, Tarik. \$e Prod.
		700	\$a Mozil, Czesław \$d (1979-). \$e Prod.

Źródło: opracowanie własne.

Przełomem okazało się ogólnopolskie spotkanie *Standard RDA – korzyści i problemy związane z jego wdrażaniem*, zorganizowane przez Centrum NUKAT 14 października 2016 r. Podczas spotkania swoją wiedzą na temat RDA oraz doświadczeniem z wdrażania tego standardu w katalogach bibliotecznych dzielili się m. in. Gordon Dunsire, przewodniczący RDA Steering Committee, oraz Renate Behrens z Biblioteki Narodowej Niemiec, kierownik Projektu RDA Austrii, Niemiec i niemieckojęzycznej części Szwajcarii. Wystąpienia prelegentów wywołały gorące dyskusje, podczas których przedstawiciele bibliotek współpracujących w ramach NUKAT wyrazili opinię, że RDA jest zmianą konieczną. 22 listopada 2016 r. w Centrum NUKAT na posiedzeniu Grupy Roboczej ds. Standardów Bibliograficznych, kierowanej przez Leszka Śnieżko, przedstawiciela Centrum NUKAT w EURIG, podjęto decyzję o stopniowym wdrażaniu standardu RDA w bazie NUKAT. Zadaniem wspomnianej Grupy Roboczej są m.in. prace na rzecz jednolitych zasad katalogowania dla polskich bibliotek naukowych oraz wspieranie wdrażania nowych standardów.

I tak od 17 października 2016 r. w katalogu NUKAT w rekordach bibliograficznych zaczęto stosować pole 336 (typ zawartości), pole 337 (typ mediów) oraz pole 338 (typ nośnika)³⁷. W tym przypadku treść ustalenia przygotowano na podstawie dokumentu Biblioteki Narodowej. Rów-

³⁶ CENTRUM NUKAT. *Zasady podawania autorów/twórców w hasłach głównych (pola 100/110/111) i hasłach dodatkowych (pola 700/710/711) oraz w strefie tytułu i oznaczenia odpowiedzialności* (rozszerzenie stosowania). NUKAT-RDA. 2-2016. Obowiązuje od 16 maja 2016 roku [online]. 2016. [Dostęp 08.01.2018]. Dostępny w: http://centrum.nukat.edu.pl/images/baza_ustalen/79/zasada%20trzech_maj_2016_tekst.pdf.

nocześniej z wprowadzeniem tych pól zaprzestano stosowania określenia typu dokumentu (podpole \$h w polu 245) w przypadku sporządzania opisu bibliograficznego dla wszystkich typów dokumentów. Tym samym zaczęto wypełniać dane w strefie 0 – strefa typu zawartości i typu mediów, wprowadzonej w ISBD Consolidated Edition w 2011 r.³⁸

Tab. 3. Przykład rekordu bibliograficznego dla książki i dla filmu – z uwzględnieniem kolejnych zmian, obowiązujących od 17.10.2016 r. (tylko pola, których zawartość uległa zmianie lub które dodano)

Rekord bibliograficzny dla książki – po kolejnych zmianach		Rekord bibliograficzny dla filmu – po kolejnych zmianach	
035	\$a xx004086637	035	\$a xx004235820
100	\$a Bradley, John R.	245	\$a Szkoła uwodzenia Czesława M. / \$c reżyseria Aleksander Dembski ; scenariusz i dialogi Aleksander Dembski, Monika Franczak ; producent Robert Kijak, Anna Różalska, Aleksander Dembski, Tarik Hachoud, Czesław Mozil.
245	\$a Genetyka medyczna : \$b notatki z wykładów / \$c John R. Bradley, David R. Johnson, Barbara R. Pober ; redakcja naukowa tłumaczenia Tadeusz Mazurczak ; [tłumacze Jakub Kłapecki, Agnieszka Sobczyńska-Tomaszewska, Krzysztof Szczaluba, Katarzyna Wertheim].	250	\$a Ed. spec. DVD/CD.
250	\$a Wyd. 1, 2 dodr.	260	\$a Warszawa : \$b Agora, \$c cop. 2017.
260	\$a Warszawa : \$b Wydawnictwo Lekarskie PZWL, \$c 2017.	300	1 dysk optyczny (91 min) : \$b dżw., kolor. ; \$c 12 cm + \$e broszura : [20] s. : il. ; 20 cm.
300	\$a XIV, 174 s. : \$b il. ; \$c 24 cm.	300	\$a 1 płyta CD : \$b zapis cyfr., stereof. ; \$c 12 cm + \$e broszura : [24] s. : il. ; 12 cm.
336	\$a Tekst \$b txt \$2 rdacontent	546	\$a Ścieżka dźwiękowa w języku polskim, napisy w języku angielskim.
337	\$a Bez urzędzenia pośredniczącego \$b n \$2 rdamedia	336	\$a Obraz ruchomy 2D \$b tdi \$2 rdacontent
338	\$a Wolumin \$b nc \$2 rdacarrier	336	\$a Muzyka \$b prm \$2 rdacontent
700	\$a Johnson, David R. \$d (1956-).	337	\$a Wideo \$b v \$2 rdamedia
700	\$a Pober, Barbara R.	337	\$a Audio \$b s \$2 rdamedia
700	\$a Mazurczak, Tadeusz Jerzy. \$e Red.	338	\$a Płyta wideo \$b vd \$2 rdacarrier
700	\$a Kłapecki, Jakub. \$e Tł.	338	\$a Płyta audio \$b sd \$2 rdacarrier
700	\$a Sobczyńska-Tomaszewska, Agnieszka. \$e Tł.	700	\$a Dembski, Aleksander \$d (1973-). \$e Reż.
700	\$a Szczaluba, Krzysztof. \$e Tł.	700	\$a Franczak, Monika. \$e Scen.
700	Wertheim-Tysarowska, Katarzyna. \$e Tł.	700	\$a Kijak, Robert. \$e Prod.
		700	\$a Różalska, Anna. \$e Prod.
		700	\$a Hachoud, Tarik. \$e Prod.
		700	\$a Mozil, Czesław \$d (1979-). \$e Prod.

Źródło: opracowanie własne.

W lipcu 2017 r. pod patronatem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich i Centrum NUKAT opublikowane zostało kolejne, czwarte wydanie *Formatu MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki*. Uwzględniono w tym podręczniku wymienione wyżej zmiany wdrożone wcześniej oraz wprowadzono nowe. Cały pakiet zmian w katalogowaniu zaczął obowiązywać w NUKAT od 2 stycznia 2018 r., zarówno przy katalogowaniu książek, jak i innych typów dokumentów³⁹. Łącznie zmiany te są już na tyle duże, że rekordy bibliograficzne sporządzane obecnie traktowane są jako zgodne z zasadami Resource Description and Access i oznaczane w podpolu

³⁷ CENTRUM NUKAT. *Pola 336, 337, 338 w rekordzie bibliograficznym – zasady wypełniania* [online]. 2016. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: http://centrum.nukat.edu.pl/images/baza_ustalen/92/pola%20336_2016.pdf

³⁸ ISBD – *International Standard Bibliographic Description* [online]. Consolidated Ed., 2011. [Dostęp 10.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifa.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_20110321.pdf.

³⁹ CENTRUM NUKAT. *Zmiany związane z wdrażaniem zasad RDA w katalogu NUKAT* [online]. 2017. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: http://centrum.nukat.edu.pl/images/baza_ustalen/133/Zmiany%20zwiazane%20z%20wdra%C5%BCaniem%20zasad%20RDA%20w%20katalogu%20NUKAT_02012018.pdf.

\$e pola 040 kodem zasad katalogowania *rda*. Prowadzone są też prace nad modyfikacją formatów dla innych typów dokumentów, polegające na przenoszeniu do nich wytycznych z formatu dla książki. Mają one na celu uzgodnienie zasad katalogowania wszystkich typów dokumentów, zachowanie jednolitości treści formatów.

Z ważniejszych ostatnich wdrożeń należy wymienić zmianę terminologii na tę wprowadzoną już uprzednio w ICP (w 2009 r. i 2017 r.) i używaną w RDA: termin *hasło główne* zastąpiony został określeniem *główny punkt dostępu*, a *hasło dodatkowe* – *dodatkowym punktem dostępu*. Wprowadzono dodawanie określeń rodzajów współpracy w powtarzalnym podpolu \$e nie tylko do wszystkich dodatkowych punktów dostępu, także tych zawierających nazwę autora (pola 700 i 710), ale również do głównego punktu dostępu (pola 100 i 110). Określenia rodzaju współpracy wyrażone są pełnymi słowami, przejmowanymi z listy terminów dostosowanych do słownictwa RDA. Ponadto, wprowadzono pojęcie *preferowanego źródła informacji pobieranych do opisu* i zasadę, że wyłącznie dane przejęte spoza dokumentu ujmuje się w nawias kwadratowy. Rozszerzono też zasadę nieużywania skrótów w innych strefach (polach) opisu bibliograficznego. Wszystkim zmianom przyświeca generalna zasada *bierz, co widzisz* – dotyczy to pól określanych jako transkrybowane – dane do opisu przejmowane są w postaci, w jakiej występują w dokumencie.

Jak widać z powyższego transformacja objęła tylko rekord bibliograficzny i na razie nie dotyczy rekordów khw. Jeżeli chodzi o rekordy khw, pozytywne jest to, że od dawna szeroko stosowany jest tytuł ujednolicony, więc dane pochodzące z NUKAT są przystosowane do eferberyzacji.

Tab. 4. Przykład rekordu bibliograficznego dla książki i dla filmu – z uwzględnieniem kolejnych zmian, obowiązujących od 02.01.2018 r. (tylko pola, których zawartość uległa zmianie lub które dodano)

Rekord bibliograficzny dla książki – po ostatnich zmianach		Rekord bibliograficzny dla filmu – po ostatnich zmianach	
035	\$a xx004086637	035	\$a xx004235820
100	\$a Bradley, John R. \$e Autor	245	\$a Szkoła uwodzenia Czesława M. / \$c reżyseria Aleksander Dembski ; scenariusz i dialogi Aleksander Dembski, Monika Franczak ; producent Robert Kijak, Anna Różalska, Aleksander Dembski, Tarik Hachoud, Czesław Mozil.
245	\$a Genetyka medyczna : \$b notatki z wykładów / \$c John R. Bradley, David R. Johnson, Barbara R. Pober ; redakcja naukowa tłumaczenia Tadeusz Mazurczak ; tłumacze Jakub Kłapecki, Agnieszka Sobczyńska-Tomaszewska, Krzysztof Szczaluba, Katarzyna Wertheim.	250	\$a Edycja specjalna DVD/CD.
250	\$a Wydanie 1, 2 dodruk.	260	\$a Warszawa : \$b Agora, \$c copyright 2017.
260	\$a Warszawa : \$b Wydawnictwo Lekarskie PZWL, \$c 2017.	300	1 dysk optyczny (91 min) : \$b dźwiękowy, kolorowy ; \$c 12 cm + \$e broszura : [20] stron : ilustracje ; 20 cm.
300	\$a XIV, 174 stron : \$b ilustracje ; \$c 24 cm.	300	\$a 1 płyta CD : \$b zapis cyfrowy, stereofoniczny ; \$c 12 cm + \$e broszura : [24] strony : ilustracje ; 12 cm.
336	\$a Tekst \$b txt \$2 rdacontent	336	\$a Obraz ruchomy 2D \$b tdi \$2 rdacontent
337	\$a Bez urzędzenia pośredniczącego \$b n \$2 rdamedia	336	\$a Muzyka \$b prm \$2 rdacontent
338	\$a Wolumin \$b nc \$2 rdacarrier	337	\$a Wideo \$b v \$2 rdamedia
700	\$a Johnson, David R. \$d (1956-). \$e Autor	337	\$a Audio \$b s \$2 rdamedia
700	\$a Pober, Barbara R. \$e Autor	338	\$a Płyta wideo \$b vd \$2 rdacarrier
700	\$a Mazurczak, Tadeusz Jerzy. \$e Redaktor	338	\$a Płyta audio \$b sd \$2 rdacarrier
700	\$a Kłapecki, Jakub. \$e Tłumacz	546	\$a Ścieżka dźwiękowa w języku polskim , napisy w języku angielskim .
700	\$a Sobczyńska-Tomaszewska, Agnieszka. \$e Tłumacz	700	\$a Dembski, Aleksander \$d (1973-). \$e Reżyser
700	\$a Szczaluba, Krzysztof. \$e Tłumacz	700	\$a Franczak, Monika. \$e Scenarzysta
700	Wertheim-Tysarowska, Katarzyna. \$e Tłumacz	700	\$a Kijak, Robert. \$e Producent
		700	\$a Różalska, Anna. \$e Producent
		700	\$a Hachoud, Tarik. \$e Producent
		700	\$a Mozil, Czesław \$d (1979-). \$e Producent

Źródło: opracowanie własne.

Warto nadmienić, że okres przejściowy przy wprowadzaniu zmian obowiązujących od stycznia 2018 r. trwał tylko miesiąc, od 2 do 30 stycznia. W okresie przejściowym można było katalogować zgodnie z zasadami RDA lub według poprzednio obowiązujących przepisów. Na 1142 nowe rekordy bibliograficzne wprowadzone do bazy NUKAT do 17 stycznia 1115 rekordów (97,6 %) utworzono zgodnie z RDA, a tylko 27 według poprzednich zasad (2,4%)⁴⁰. Świadczy to dobitnie o bardzo pozytywnym nastawieniu katalogerów do wdrażania zasad RDA.

Stopniowe wdrażanie zasad standardu RDA w NUKAT przystosowuje nasze zasady katalogowania do światowych trendów, zmierza w kierunku pełnej realizacji założeń RDA. Zmiany w rekordach bibliograficznych sporządzanych w katalogu centralnym przenoszą się też oczywiście do baz katalogowych 160 współpracujących bibliotek. Całkowite wdrożenie nowego standardu nie jest jednakże obecnie możliwe, głównie z powodu braku odpowiednich funkcji w użytkowanych oprogramowaniach bibliotecznych, a także z powodu ograniczeń wynikających z formatu MARC 21. W podobnej sytuacji są inni aktualni użytkownicy RDA, którzy mimo zawansowanych wdrożeń i tak nie realizują w pełni założeń standardu RDA.

Hybrydowe dane w hybrydowym katalogu

Standard RDA wnosi do katalogów bibliotecznych hybrydowość, zarówno na poziomie rekordu bibliograficznego, jak i na poziomie całego katalogu. Oczywiście hybrydowość katalogu nie jest niczym nowym, występowała już w katalogach kartkowych, choćby po wprowadzeniu zmian, jakie przyniosły *Przepisy katalogowania książek* Marii Lenartowicz, opracowane na podstawie zasad ISBD, do katalogów tworzonych według *Skróconych przepisów katalogowania alfabetycznego* Józefa Grycza i Władysławy Borkowskiej. Jednolitość danych bibliograficznych w dużych, wielomilionowych bazach nigdy nie będzie stuprocentowa, nie jest możliwe całkowite usunięcie rozbieżności, choćby spowodowanych tzw. czynnikiem ludzkim, nawet przy stosowaniu jednolitych zasad katalogowania. Do tego dochodzą zmiany związane z modernizacją zasad katalogowania pojawiające się wraz z upływem czasu, wraz z rozwojem technologii informacyjnych. Z drugiej strony należy dążyć do utrzymania jednolitości danych w bazie katalogowej, która ma kluczowe znaczenie, zwłaszcza że wyszukiwanie w bazie realizuje obecnie maszyna/program komputerowy.

Wśród celów, jakie założono dla RDA, obok wrażliwości na potrzeby użytkowników, efektywności, elastyczności, wymieniono również ciągłość – dane powinny być zdolne do integracji w istniejącej bazie danych⁴¹. Wprowadzając zasady RDA do bieżącego katalogowania, należy rozważyć, co można zrobić z danymi już istniejącymi w bazie, a sporządzonymi według wcześniejszych przepisów. Oba typy danych obsługiwane są jedną spójną kartoteką wzorcową. Można zostawić je w dotychczasowej postaci, można je zmodyfikować manualnie, dostosowując do zasad RDA lub można, tam gdzie to możliwe, wykonać automatyczną konwersję. Wydaje się, że trzecie rozwiązanie jest najbardziej praktyczne i osiągal-

⁴⁰ CENTRUM NUKAT. Koniec okresu przejściowego. *E-mail do bibliotek współkatalogujących* [online]. 17.01.2018 14:48

⁴¹ *RDA Toolkit* [online]. 2010, p. 0.5. [Dostęp 1.02.2018]. Dostępny w: <https://access.rdatoolkit.org/>.

ne do realizacji, choć niejednokrotnie musi przebiegać w połączeniu z elementami ręcznego przetwarzania danych. W NUKAT nie ma obowiązku dostosowywania modyfikowanych rekordów do zasad RDA, ale jeżeli bibliotekarz podejmie trud przekształcenia modyfikowanego rekordu w kierunku RDA, to powinien taki rekord zmodyfikować kompletnie i wprowadzić kod *rda* w podpolu \$e w polu 040⁴².

Rekordy bibliograficzne zmodyfikowane w NUKAT są automatycznie aktualizowane w katalogach lokalnych, a z drugiej strony do katalogów lokalnych pobierane są wciąż rekordy bibliograficzne sporządzone wcześniej według poprzednich zasad, mimo że aktualnie stosowane są już inne zasady. Do automatycznej melioracji można rekomendować:

- pole 245, podpole \$h – usunięcie określenia typu dokumentu,
- pole 245, podpole \$c – zamiana skrótu [et al.] na [i inni] lub [i pozostali],
- pole 260, podpole \$a, \$b – zamiana łacińskich skrótów na polskie określenia: [S.] : [s.n.] na [Miejsce nieznanne] : [wydawca nieznanne],
- pole 300, podpole \$b – zamiana skrótu „il.” na „ilustracje”,
- pola 336, 337, 338 – dodanie tych pól w korelacji z podpołem \$h w polu 245 i kodami w polach stałej długości,
- pole 504, podpole \$a – rozwinąć skrót „Bibliogr. s. ...” na „Bibliografia na stronach ...”.

Nie jest możliwe bez oglądu dokumentu automatyczne dodanie w podpolu \$c pola 245 liczby pozostałych autorów (ani tym bardziej ich nazw), a także rozwinięcie skrótów wyrażających wkład w przygotowanie publikacji (np. *oprac.* może być skrótem słów: *opracował*, *opracowanie*). Podobnie, w podpolu \$a pola 300 – skrót *s.* może znaczyć *stron* albo *strony* (32 strony, ale 35 stron). Trzeba też mieć świadomość, że rekordy bibliograficzne zmeliorowane automatycznie nie staną się automatycznie zgodne z RDA, będą więc rekordami hybrydowymi⁴³.

Rekordami hybrydowymi są też w pewnej mierze rekordy bibliograficzne oznaczone kodem *rda*, a to dlatego, że częściowo są zgodne z poprzednimi normami, a częściowo z obecnymi. Jest oczywiste, że zmiany w katalogowaniu są odejściem od wspomnianej wyżej wieloarkuszowej normy opisu bibliograficznego, choć zmiany te nie zawsze są głębokie. Ważnym ich elementem jest usunięcie wielu skrótów umownych inspirowanych katalogiem kartkowym⁴⁴, zastąpienie ich pełnymi wyrażeniami w języku polskim, a także zniesienie w oznaczeniu odpowiedzialności ograniczenia trzech nazw osób/ciał zbiorowych spełniających tę samą funkcję. To ostatnie, jak zauważa Jerzy Franke⁴⁵, mogło być wprowadzone w ramach dotychczasowych przepisów, bo zarówno norma opisu bibliograficznego książek, jak i *Przepisy* Lenartowicz dopuszczają przejmowanie do pierwszej strefy opisu nazw wszystkich osób i ciał zbiorowych.

⁴² CENTRUM NUKAT. Koniec okresu przejściowego. *E-mail do bibliotek współkatalogujących* [online]. 17.01.2018 14:48.

⁴³ PANCHYSHYN, R.S., PARK, A.L. Resource Description and Access (RDA) database enrichment: the path to a hybridized catalog. *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2015, 53 (2), s. 217. [Dostęp 7.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2014.946574](https://doi.org/10.1080/01639374.2014.946574).

⁴⁴ MAURER, M.B., PANCHYSHYN, R.S. Understanding the why: a case study in managing the RDA implementation, *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2014, 52, 3, s. 268. [Dostęp 10.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2013.859644](https://doi.org/10.1080/01639374.2013.859644).

⁴⁵ FRANKE, J., dz. cyt., s. 375.

Istotne zmiany dotyczą preferowanych źródeł przejmowania danych do opisu – dane pozyskuje się przede wszystkim z głównej strony tytułowej, a gdy jej brak, to kolejno bierze się pod uwagę: okładkę, nagłówek, metrykę książki, wreszcie cały zasób. Jeżeli w ww. źródłach brakuje podstawowej informacji, np. tytułu, to przejmuje się go ze źródeł pochodzących spoza katalogowanego dokumentu. Dopiero taki tytuł ujmuje się w nawias kwadratowy (a nie, jak poprzednio, tytuł spoza strony tytułowej). Przejmowanie do oznaczenia odpowiedzialności nazw wszystkich autorów podanych w preferowanym źródle danych spowodowało zachwianie pojęciem hasła głównego zdefiniowanym w normie PN-N-01229. Po pierwsze, nie używa się już określenia „hasło”, a po wtóre w polu 100, jako głównym punkcie dostępu (w hasle głównym według normy), podaje się nazwę jedyne go autora książki lub nazwę autora wyróżnionego, a gdy brak wyróżnienia, nazwę pierwszego i to niezależnie od liczby autorów (według normy – pierwszego z trzech). Ta ostatnia zasada podważa stosowane dotąd reguły wyboru hasła głównego (głównego punktu dostępu) i stanowi poważne odejście nie tylko od stosowanej terminologii, lecz także od poprzednich tradycyjnych zasad katalogowania. Tu warto zauważyć, że rozgraniczenie między hasłem głównym i dodatkowym miało, owszem, znaczenie w katalogu kartkowym. Przeniesiono je potem jako zasadę do katalogu komputerowego, ale w OPAC-u rozróżnienie to nie jest praktycznie zbyt istotne, ponieważ wyszukiwanie nazw podanych w polach 1XX i w polach 7XX jest w systemie bibliotecznym identyczne. Jak twierdzi David Connors, którykolwiek punkt dostępu doprowadzi użytkownika do poszukiwanego zasobu, ten jest głównym punktem dostępu⁴⁶.

Z kolei, w przypadku dokumentów o specjalnych formach piśmienniczych (słowniki, bibliografie, wypisy szkolne, nieurzędowe zbiory przepisów prawnych, kontynuacje, suplementy, libretta, korespondencje, adaptacje, wywiady, wykłady opracowane przez inną osobę niż wykładowca, albumy zawierające równoważnie tekst i ilustracje) pole 100 zawiera wciąż nazwy osób wyszczególnionych w PN-N-01229, z tym, że do tych nazw w polu 100 dodaje się teraz określenia rodzaju współpracy, jak też do nazw wszystkich twórców i współtwórców w polach 700 (czyli według zasad RDA). Połączenie nazwy stanowiącej autoryzowany punkt dostępu z określeniem w podpolu \$e charakteru relacji osoby z opisywanym zasobem to proste i częste przykłady relacji występujących w rekordzie bibliograficznym. *RDA uwydatnia wagę kodów relacji dodawanych do punktów dostępu. To jest jedna z mocnych stron RDA, która umożliwi przyszłą eferberyzację bibliotecznych metadanych* – podkreśla Maurer⁴⁷. Nie są to oczywiście jedyne relacje rejestrowane między poszczególnymi jednostkami bibliograficznymi. Na potrzebę ich identyfikowania zwraca też uwagę Leszek Śnieżko, wskazując na wiele kategorii relacji w standardzie RDA, których stosowanie w rozszerzonym zakresie wpłynie na efektywniejsze nawigowanie po logicznie uporządkowanych danych bibliograficznych oraz przyczyni się do ich sprawniejszego funkcjonowania w sieci semantycznej⁴⁸.

⁴⁶ CONNERS, D. A ghost in the catalog: the gradual obsolescence of the main entry. *The Serials Librarian* [online]. 2008, Vol. 55 (1/2), s. 94. [Dostęp 10.02.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/03615260801970790](https://doi.org/10.1080/03615260801970790).

⁴⁷ MAURER, M.B., PANCHYSHYN, R.S. Understanding the why: a case study in managing the RDA implementation, *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2014, 52, 3, s. 273. [Dostęp 10.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2013.859644](https://doi.org/10.1080/01639374.2013.859644).

⁴⁸ ŚNIEŻKO, L. Relacje bibliograficzne w RDA. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy* [online]. 2013, nr 4, s. 84–95. [Dostęp 10.01.2018]. ISSN 2084-5464. Dostępny w: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/100887/edition/94941/content?ref=desc>.

Podsumowanie

Można było jeszcze czekać z wdrożeniem standardu RDA, ale właściwie na co. Czy nie lepiej uczestniczyć w jego rozwoju? Zwłaszcza że wdrożenie z konieczności musi być etapowe. Odbyna się na żywej bazie NUKAT i zarazem w katalogach 160 współpracujących bibliotek. Na razie dotyczy rekordów bibliograficznych wciąż zapisywanych w formacie MARC 21, który też rozwija się w kierunku RDA (dodawane są nowe pola). U większości bibliotekarzy tradycyjne podejście do budowania danych bibliograficznych w strukturze rekordu bibliograficznego jest wyraźnie osadzone i utrwalone w praktyce katalogowania. Można powiedzieć, że rekord bibliograficzny, reprezentując dokument fizyczny lub elektroniczny, ukształtował współczesne katalogowanie zasobów bibliotecznych i miał/ma zasadniczy wpływ na biblioteczne katalogi. Rekord bibliograficzny jest koncepcyjną całością zawierającą wszystkie informacje bibliograficzne o danym zasobie zgrupowane w jednym miejscu, model konceptualny rekordu bibliograficznego to kolekcja elementów danych⁴⁹. Ten sposób prezentacji danych bibliograficznych powoduje jednak, że są one dość hermetyczne, dostępne tylko w katalogach bibliotecznych za pomocą narzędzi bibliotecznych. Mimo że bibliotekarze opracowują na dużą skalę dobrej jakości dane bibliograficzne i wzorcowe, czyniąc to według międzynarodowych standardów, nie są one widoczne i dostępne w środowisku sieciowym, które stanowi obecnie główny obszar wyszukiwania informacji. RDA przeobrażając sposób katalogowania, ma za zadanie przyczynić się do zmiany tej sytuacji. *Wprowadzenie koncepcji jednostek i ich relacji może spowodować rozebranie na części pojedynczego opisu bibliograficznego na szereg zdań, które mogą stanowić postać Linked Data* – zauważa Stuart Hunt, manager z University of Warwick Library⁵⁰. Wiele wskazuje na to, że znaczącym atutem RDA jest zgodność tego standardu z wymogami sieci semantycznej (*Semantic Web*). A idea sieci semantycznej jest jednym z tych modeli danych, który może zrewolucjonizować wykorzystanie danych bibliograficznych, umożliwić ich użytkowanie i zagospodarowanie także poza katalogiem bibliotecznym, w zewnętrznym środowisku sieciowym.

Bibliografia:

1. BAGIEŃSKA, Z., KOSTRZEWA, W., PALUSZKIEWICZ, A. *Zasady tworzenia kartotek wzorcowych haseł opisu bibliograficznego*. Warszawa: Fundacja Rozwoju UG, 1995. ISBN 83-8630-08-8.
2. CENTRUM NUKAT. Zmiana zasad podawania autorów/twórców w hasłach głównych (pola 100/110/111) i hasłach dodatkowych (pola 700/710/711) oraz w strefie tytułu i oznaczenia odpowiedzialności. NUKAT-RDA. 1-2015. Obowiązuje od 1 stycznia 2015 roku. *E-mail do bibliotek współkatalogujących* [online]. 12.12.2014 14:43.
3. CENTRUM NUKAT. *Zasady podawania autorów/twórców w hasłach głównych (pola 100/110/111) i hasłach dodatkowych (pola 700/710/711) oraz w strefie tytułu i oznaczenia odpowiedzialności (rozszerzenie stosowania)*. NUKAT-RDA. 2-2016. Obowiązuje od 16 maja 2016 roku [online]. 2016. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: http://centrum.nukat.edu.pl/images/baza_ustalen/79/zasada_%20trzech_maj_2016_tekst.pdf.

⁴⁹ CLARKE, R.I. Breaking records: the history of bibliographic records and their influence in conceptualizing bibliographic data. *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2015, 53, 3–4, s. 287. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2014.960988](https://doi.org/10.1080/01639374.2014.960988).

⁵⁰ HUNT, S. RDA: an innovation in cataloguing [online]. *Insights*, 2013, 26(2), s.186. [Dostęp 15.02.2018]. Dostępny w doi: [10.1629/2048-7754.69](https://doi.org/10.1629/2048-7754.69).

4. CENTRUM NUKAT. *Pola 336, 337, 338 w rekordzie bibliograficznym – zasady wypełniania* [online]. 2016. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: http://centrum.nukat.edu.pl/images/baza_ustalen/92/pola%203XX_2016.pdf.
5. CENTRUM NUKAT. *Zmiany związane z wdrażaniem zasad RDA w katalogu NUKAT* [online]. 2017. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: http://centrum.nukat.edu.pl/images/baza_ustalen/133/Zmiany%20zwi%C4%85zane%20z%20wdra%C5%BCaniem%20zasad%20RDA%20w%20katalogu%20NUKAT_02012018.pdf.
6. CENTRUM NUKAT. Koniec okresu przejściowego. *E-mail do bibliotek współkatalogujących* [online]. 17.01.2018 14:48.
7. CLARKE, R.I. Breaking records: the history of bibliographic records and their influence in conceptualizing bibliographic data. *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2015, 53, 3–4, s. 286–302. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2014.960988](https://doi.org/10.1080/01639374.2014.960988).
8. CONNERS, D. A ghost in the catalog: the gradual obsolescence of the main entry. *The Serials Librarian*. [online]. 2008, Vol. 55 (1/2), s. 85–97. [Dostęp 10.02.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/03615260801970790](https://doi.org/10.1080/03615260801970790).
9. GAJOWNICZEK-WOŹNIAK, M., KOSEK, J., KSIĄŻCZAK, M., PALUSZKIEWICZ, A., SANETRA, K., ŚNIEŻKO, L. *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe: zasady sporządzania rekordów kartoteki hasel wzorcowych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1999. ISBN 83-87629-26-X.
10. GALEFFI, A. i in. *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions. 2016 ed. with minor rev., 2017, s. 1–21. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf.
11. GŁOWACKA, T. *Kartoteka wzorcowa języka KABA: stosowanie w katalogowaniu przedmiotowym*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1997. ISBN 83-85778-86-1.
12. FRANKE, J. Recenzja: Formatu MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki. *Wyd. 4. Przegląd Biblioteczny* 2017, r. 85, z. 3, s. 371–392. ISSN 0033-202X.
13. HUNT, S. RDA: an innovation in cataloguing [online]. *Insights*, 2013, 26(2), pp.185–189. [Dostęp 15.02.2018]. Dostępny w doi: [10.1629/2048-7754.69](https://doi.org/10.1629/2048-7754.69).
14. *ISBD – International Standard Bibliographic Description* [online]. Consolidated Ed., 2011. [Dostęp 10.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_20110321.pdf.
15. KOSEK, J., BURAKOWSKA-NIEZGODA, E., PALUSZKIEWICZ, A., LENARTOWICZ, M. *Katalogowanie książek i wydawnictw ciągłych w formacie USMARC: poradnik*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1997. ISBN 83-85778-77-2.
16. LENARTOWICZ, M., PALUSZKIEWICZ, A. *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1997. ISBN 83-85778-76-4.
17. LENARTOWICZ, M. *Przepisy katalogowania książek. Cz. 1. Opis bibliograficzny*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1983. ISBN 83-00-00590-0.
18. MAURER, M.B., PANCHYSHYN, R.S. Understanding the why: a case study in managing the RDA implementation. *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2014, 52, 3, s. 259–284. [Dostęp 10.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2013.859644](https://doi.org/10.1080/01639374.2013.859644).
19. MAXWELL, R.L. *Maxwell's Handbook for RDA: explaining and illustrating RDA: Resource Description and Access using MARC 21*. London: Facet Publishing, 2014. ISBN 978-1-85604-832-3.
20. PADZIŃSKI, A. *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2000. ISBN 83-87629-47-2.
21. PALUSZKIEWICZ, A. *Format USMARC rekordu kartoteki hasel wzorcowych: zastosowanie w Centralnej Kartotece Hasel Wzorcowych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1999. ISBN 83-87629-35-9.
22. PANCHYSHYN, R.S., PARK, A.L. Resource Description and Access (RDA) database enrichment: the path to a hybridized catalog. *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2015, 53 (2), s. 214–233. [Dostęp 07.01.2018]. Dostępny w doi: [10.1080/01639374.2014.946574](https://doi.org/10.1080/01639374.2014.946574).
23. *RDA Toolkit* [online]. 2010, s. 0.3.1. [Dostęp 1.02.2018]. Dostępny w: <https://access.rdatoolkit.org/>.
24. *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions, 2009. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf.
25. *Statement of Principles adopted by the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October 1961* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions. [Dostęp 8.01.2018]. Dostępny w: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/IMEICC/IMEICC1/statement_principles_paris_1961.pdf.

26. ŚNIEŻKO, L. Kilka słów o Europejskiej Grupie ds. RDA. *Tytuł Ujednolicony: wokół katalogu centralnego NUKAT* [online], 2016, 4(21), s. 28-29. [Dostęp 12.04.2018]. Dostępny w: https://issuu.com/nukat/docs/tu_21_strony.
27. ŚNIEŻKO, L. Relacje bibliograficzne w RDA. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy* [online]. 2013, nr 4, s. 84–95. [Dostęp 10.01.2018]. ISSN 2084-5464. Dostępny w: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/100887/edition/94941/content?ref=desc>.
28. TILLET, B.B. RDA, or, The long journey of the catalog to the digital age. *JLIS.it* [online]. 2016, Vol. 7, No. 1, s. 7–24. [Dostęp 10.01.2018]. ISSN 2038-1026. Dostępny w: <https://www.jlis.it/article/view/11643/10847>.
29. WOŹNIAK, J. (red.). *Kartoteka wzorcowa języka KABA. Cz. 1, Nazwy własne*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1994. ISBN 83-85778-21-7.